

TÜRK EDEBİYAT METİNLERİNİN UKRAYNACAYA TERCÜME EDİLMESİNDE ULUSAL KÜLTÜR BİLEŞENLERİNİN KORUNMASI: KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

Mariana BONDAR*

Özet

Bu makalede Türkçe edebiyat metinlerinin Ukraynaca tercümelerinde ulusal kültür bileşenlerinin konusu ve bu konunun biçimsel ve içeriksel özellikleri ele alınmaktadır. Türk sözcük birimlerinin transliterasyon sorunları (tek bir biçimin olmayıőı, paralel biçimlerin var olması, çevirinin orijinal halini yansıtabilme, kelimenin fonetik yapısındaki değişiklikler, dönüőüm) ve yazım (birlikte, ayrı olarak, araya tire iőareti koyarak, küçük-büyük harf kullanarak yazımlar) tahlil edilmiş ve bu konudaki sorunların çözümlüne yönelik genel yaklaşımlar önerilmiőtir. Ulusal özgünlüğe sahip terimlerin içeriklerinin yenisinden ortaya konması ile ilgili meseleler (ulusal-kültürel özelliğin kayba uğraması, kısmi olarak koruma, kökendeki deęiőim, iliőekli olunan alanın kendine has özellikleri gibi) incelenmiőtir. Türk dünya görüşünü ve hayat tarzını yansıtacak şekilde, terimlerin çevrilmesinde ortak bir yaklaşımın oluőturulmasının öneme vurgu yapılmıőtır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Ulusal Kültür Bileşenleri, Ulusal-Kültürel Özellik, Strateji, Yabancılaştırma, Yeniden Kodlama.

MAINTENANCE OF NATIONAL AND CULTURAL COMPONENTS IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF TURKISH TEXTS: PROBLEMS AND WAYS OF DECISION

Abstract

In the article the question of maintenance of national and cultural components in Ukrainian translations of Turkish literary texts, it's formal and semantic specifics are examined. The problems of transcoding of the Turkish lexemes (absence of unification, existence of parallel forms, authorial transmission, changes in phonological structure of words, sound changes and alternation) and writing (together, separately, through a hyphen, small-large letter) are analysed, general approaches for decisions are offered. The problems of maintenance of the national and cultural components (loss of national and cultural specific, partial maintenance, replacements, differences in word associations etc.) are investigated. It is accented on the necessity of general approaches to transmission of national and cultural components, that reflects the specific of the Turkish world's view.

Keywords: Translation, National And Cultural Components, Strategy, Foreignization, Transcoding.

* Doç. Dr., Kiev Milli Dilbilim Üniversitesi, maryana.bondar@gmail.com.

Giriş

19. yüzyılda Türk-Ukrayna kültürel ilişkileri gelişmiş ve böylelikle, Ukrayna'da Türk kültürüne olan ilgi artmıştı. Buna karşılık, mantalite, ulusal karakter, kültür, din ve hayat tarzındaki farklılıklar, çevirmenlerin Türkçeye hakim olmalarını yetersiz kılmakta, çevirmenin bunun yanı sıra, dil dışı özelliklere vakıf olmasını ve Ukraynalı okuyucunun merakını tatmin edebilme yeteneğine sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Günümüzün çeviri uzmanlarının gayet isabetli şekilde belirttikleri üzere, “gerçekten başarılı bir çeviri yapabilme konusunda iki kültürlü olmak, iki dilli olmaktan daha büyük önem taşımaktadır. Zira kelimeler, sadece içinde faaliyet gösterdikleri kültürle bağlantılı olarak bir anlam ifade etmektedirler”¹

Türkçeden çeviri yaparken Türkçe isimlerin Ukraynaca karşılıklarını kullanma yöntemine başvurulduğunda Türk yaşamına ilişkin pek çok unsur, ulusal rengini kaybetmekte ve ulusal-kültürel anlamlar kaybolmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, Türk edebi eserlerinin tercüme edilmesinde ulusal havanın korunabilmesi, güncel bir sorun olarak kendisini göstermektedir. Çevirmenin görevi, çevirinin uygun araçlarını bulmak ve ulusal kültür bileşenlerini yeniden üretmektir.

Çevirinin tipik modellerinin analiz edilebilmesi ve Türk ulusal kültür bileşenlerinin çevrilmesindeki temel güçlükleri tespit edebilmek amacıyla, tarafımızdan, Türk edebiyat eserlerinden Orhan Pamuk, R. N. Güntekin, A. Nesin ve A. Perker'in orijinal eserleri ve bunların Ukraynacayla çevirileri analiz edilmiştir.

Türk dil biliminde, ulusal kültür bileşenleri, Sevinç Üçgül tarafından etkin bir şekilde incelenmektedir. Bilim insanı Sevinç Üçgül, 3 ulusal kültür bileşenleri tipi ortaya koymaktadır: *Dil ve Ulusal Kültür Bileşenleri* (Burada dilin semantik ve dilbilimsel özelliklerine kısaca değinilecektir. Kelimenin ifade ettiği anlam, anlamın ise arkasında duran eylem, tanım ve niteleme vardır. Bu yüzden her dilin ait olduğu ulusun bilinç ve düşünce sistemini ifade ettiğini kabul etmişken anlamsal karşılıkların zaman zaman boşlukta kaldığını göreceğiz). *Değerler ve Ulusal Kültür Bileşenleri* (Ulusal kültür bileşenleri bireysel veya toplumsal değerlerin de ifadedisidir. Toplumda, ailede bir birey olarak nasıl davranmamız gerektiğini somut olarak bize normlar vermektedir. Bu konu tartışmalı olsa da gerçektir. Bu normlar içerisinde her şey “bizim” ve “bizim olmayan, yani diğeri, öteki, başkası, yabancı” ikilem tanımıyla ölçülür); *Edebiyat ve Ulusal Kültür Bileşenleri* (1. Çevresel unsurlar (iklim, mevsimler). 2. Maddi Kültür bileşenleri içerisinde yiyecek, giyecek, şehir, köy, ulaşım araçları, ev eşyaları vb. gibi kelimelerin çevrilebilirliği tartışılmaktadır. 3. Sosyal kültür: iş yaşamı ve özel yaşam ile ilgili unsurların çevirisi. 4. Kuruluşlar, faaliyetler, süreçler, dini, siyasi, sanatsal ve idari kavramlar. 5. Davranışlar ve gelenek-göreneklerle ilgili pasajların çevirisi; Gelenek ve göreneklerin aktarımı bu tasnif içerisinde özellikle itina istemektedir. 6. Deyimler ve kalıp ifadelerin çevirisi; Deyim ve atasözlerinin çevirisi için de “davranış, gelenek-görenek” başlığındaki benzeri hususlar söz konusu olmaktadır.²

¹ Wenfen Yang, “Brief Study on Domestication and Foreignization in Translation”, *Journal of Language Teaching and Research*, 2010, January, No. 1, Vol. 1, p. 77.

² Sevinç Üçgül, “Dilde ve Metinde Ulusal Kültür Bileşenleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, Summer 2013, p. 129-132.

Bu sınıflandırmayı, tarafımızdan toplanmış ve analiz edilmiş olan materyaller çerçevesinde daha da ayrıntılandırmak mümkündür.

Türk ulusal kültür bileşenleri, şu tür kelime terim gruplarında ortaya konmaktadır: dini terimler, saygı ifadeleri, Türk ulusal yiyecek ve içeceklerinin isimleri, Türk ulusal giysilerinin isimleri, para birimlerinin isimleri, idari ve bölgesel birimlerin isimleri, sosyal sınıf temsilcilerinin isimleri, toplum katmanlarının ve mesleklerin isimleri, ulusal enstrümanların isimleri, halk şarkılarının ve danslarının isimleri, edebi türlerin isimleri, binaların isimleri, araç gereçlerin isimleri gibi. Bunun dışında, Türk şiir sanatı, yapısı itibarıyla, yer ve kişi adlarıyla, bir hayli “kişiselleşmiş” ve “yerelleşmiş” durumdadır ki bu hususlar, onun, kendi ulusal-kültürel renkleriyle diğer kültür alanlarından ayrılmasını sağlamaktadır.

Ulusal kültür bileşenlerinin yeniden üretilmesi durumu, çevirmenin “yabancılaştırma” stratejisini benimsemesi, yani “yerelleştirme” stratejisinden farklı olarak, bilinçli bir biçimde yabancı dildeki metinde yer alan kültürel farklılıkları korumayı tercih etmesi halinde öngörülmektedir (dikotomi, L. Venuti tarafından ortaya konmuştur).³ Bilim adamlarının görüşüne göre, “yabancılaştırma”, orijinal metindeki enformasyonun korunması stratejisidir ki bu çeviri dilinin normlarını bilinçli bir şekilde ihlal etmeyi öngörmektedir.⁴ Ulusal-kültürel renklerin aktarılması, bunların hem biçim, hem de içerik olarak korunmasını hedefleyebileceği gibi, sadece içerik olarak korunmasını da hedefleyebilir.

I. Ulusal Kültür Bileşenlerinin Biçimlerinin Korunması

Biçimin korunması, yeniden kodlama (transkripsiyon, transliterasyon) yoluyla gerçekleşmektedir ki bu Türkçe bir harfin Ukraynacada olmadığı durumların dışında, genel olarak, herhangi bir zorluğa yol açmamaktadır. Türkçe-Ukraynaca çeviri pratiğinde özel isimlerin transliterasyonu ile ilgili belli bazı meseleleri Ö. Dermenci, yayımladığı makalede aydınlığa kavuşturmuştur (Türk alfabesindeki ğ, g, h, ö, ü ve harf bileşenlerinden ya, yu, ye, yı ve yi hecelerinin aktarılması) ve Türk özel isimlerinin düzgün şekilde çevrilmesinin yöntemlerini önermiştir: (ya, yu, ye, yı, yi hecelerini я, ю, е, і harfleriyle), h ve ğ harflerini Ukraynacadaki r harfiyle, Türkçedeki g harfini ise, Ukraynacadaki r ile aktarmak.⁵

Hâlihazırda, Türkçe-Ukraynaca çevirilerde tek tip bir yaklaşım, mevcut değildir. Bunun yerine, paralel biçimler bir arada varlık göstermekte ve çeşitli yazarlara özgü ayrı ayrı aktarma biçimleri bulunmaktadır. Bizim analiz ettiğimiz materyaller, sadece özel isimler değil, cins isimlerin aktarılmasında da genel eğilimleri ortaya çıkarmamıza olanak vermektedir.

³ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, London - New York: Routledge, 1995, 353 p.; Lawrence Venuti, *The translator's invisibility: a history of translation*, London and New York: Routledge, 1994, 319 p.; Lawrence Venuti, “Strategies of Translation”, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London - New York, 2001, p. 240-244.

⁴ Daniel Gile, *Basic concepts and models for interpreter and translator training*, Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins Pub. Co, 2009, xv, p. 251-252.

⁵ Omer Dermendzhi, *Do pytannya transliteratsiyi vlasnykh nazv ta imen u praktytsi turets'ko-ukrayins'koho perekladu*, Skhidni movy ta literatury, 2009, No 15, s. 10.

<p>Ö</p>	<p>-бо-</p> <p>-йо- (nadiren)</p> <p>-о-</p> <p>İsimlerin başlarında</p>	<p><i>döner</i> – двонер, <i>börek</i> – бворек, <i>Eminönu</i> – Еминьоню</p> <p><i>Coğrafi adlarda, özellikle -köy'de: Karaköy</i> – Каракьой, <i>Kadiköy</i> – Кадикьой, <i>Mecidiyeköy</i> – Меджидіекьой, <i>Ortaköy</i> – Ортакьой, <i>Bakırköy</i> – Бакиркьой, <i>Erenköy</i> – Еренкьой, <i>Kadiköy</i> – Кадикьой</p> <p><i>karagöz</i> – Карагйоз, <i>börk</i> – бйорк</p> <p>.</p> <p><i>Özhan</i> – Озхан, <i>Ömer</i> – Омер (ona benzer şekilde) <i>Orhan</i> – Орхан, <i>Osman</i> – Осман)</p>
<p>Ü</p>	<p>-ю-</p> <p>-у-</p> <p>-у-, -ю- (paralel biçimler)</p>	<p><i>türban</i> – тюрбан, <i>külot</i> – кюлот, <i>türkü</i> – тюркю, <i>tüdüür</i> – мюдюр, <i>Karagümrük</i> – Карагюмрюк, <i>Bülent</i> – Бюлент, <i>Süneyt</i> – Джюнет, <i>Hülya</i> – Хюлья, <i>Şükran</i> – Шюкран, <i>Türkan</i> – Тюркан</p> <p><i>Abdul</i> adının parçası- абдюл-, veya абдюль- ile: <i>Abdülkerim</i> – Абдюлькерим, <i>Abdülhamit</i> – Абдюльгамит, <i>Abdullah</i> – Абдюлах.</p> <p><i>rüştiye</i> – руидіе, <i>şeyhülislam</i> – шейхульислам, <i>Süleyman</i> – Сулейман, <i>Züleyha</i> – Зулейха</p> <p><i>Tünel</i> – Тюнель, <i>Tunel</i>, <i>Şükri</i> – Шукрю, <i>Şukru</i></p> <p><i>Bir kelimedede iki tane ü harfinin olması halinde, bunlardan birincisi -у-, ikincisi ise -ю- ile yazılabilir, veya birincisi -ю- ile, ikincisi ise -у- ile yazılabilir:</i> <i>Üsküdar</i> – Ускюдар, <i>Küçüküsü</i> – Кючуксу</p>

yü	-ю-	<i>Büyükdere – Бююкдере (Буюкдере), Büyükada – Буюк-ада (Буюк-ада), Yükkalkadırim – Юкскалдирим</i>
Â	-я-	<i>selâtlık – селямлик, Celâl – Джеляль, Kâtran – Кярян, Müjgân – Мюжгян</i>
	-а-	<i>vilâyet – вілайет, ilmihâl – Ільміхаль, Nigân – Ніган</i>
e	-е-	<i>Şile – Шіле, Sıraselviler – Сирасельвілер</i>
	-е-	
	(coğrafi isimlerde)	
i	-і-	<i>mîntan – мінтан, entari – ентарі, bezik – безік</i> <i>Buna karşılık, coğrafi isimlerde, ünsüzlerden sonra -i- ile: Beşiktaş – Бешікташ, Şile – Шіле, Şişhane Yokuşu – узвіз Шішхане)</i>
	-и-	<i>dirhem – дирхем, vahşîş – бакшиш, hetşire – хемшире</i>
	-і-, -и- (paralel biçimler)	<i>tecîdiye – меджідіє, меджидіє, hafız – хафиз, хафиз, Şişli – Шішли, Шишли</i>

1	<p>-и-</p> <p>-і-</p> <p>-і-, -и- (paralel biçimler)</p>	<p><i>dadı – дади, Pangaltı – Пангалти, Beyazıt – Беязит, Бабиали – Бабіалі, Fındıklı – Финдикли, Asım – Асим, Fadıl – Фадил, Fazıl – Фазил,</i></p> <p><i>Cıbalı – Джібалі, Kanlıca – Канліджа, Şazıment – Шазімент, Насı – Хаджі</i></p> <p><i>Nişantaşı – Нішанташи, Нішанташі</i></p>
ya	<p>-я- kelimenin başında ve sesli harften sonra</p> <p>-ья- (veya 'я) coğrafi isimlerde, sessiz harften sonra, kelimenin sonunda</p> <p>-ія-, -йя- isimlerde</p>	<p><i>yahni – яхні, yalı – яли, kıyafet – кияфет</i></p> <p><i>Malatya – Малатъя, Amasya – Амасъя, Konya – Конъя, Kütahya – Кютах'я</i></p> <p><i>Rapatya – Панатія, Hülya – Хюлья, Rüya – Рюйя</i></p>
ye	<p>-е- ilk harf olarak ve sesli harften sonra.</p> <p>-йе- (nadir durumlarda)</p>	<p><i>yeldirme – ельдирме, nahıye – нахіє, Yeşilçam – Єшилчам</i></p> <p><i>Yeşilköy – Йешількөй</i></p>

yi	-й- kişinin unvanının, aile adının belirtilmesinde	<i>beylerbeyi – бейлербей, derebeyi – деробей, uşbeyi – учебей</i>
ie	-ie- coğrafi isimlerde, bir seslinin ardından	<i>Fethiye – Фетхіе, Teşvikiye – Тешвікіе, Suadiye – Суадіе, Nuruosmaniye – Нурӯосманіе</i>
yi	-й- kelimelerin başlarında ve sesli harflerden sonra	<i>Yıldız – Їлдиз, kadaıf – кадаїф</i>
yu	-ю-	<i>Yunus – Юнус, Yutursak Sineması – кінотеатр “Юмурджак”</i>
H	-х- -г- -х-, -г-(paralel yazım biçimleri) düşmektedir	<i>hanım – ханим, hatat – хамам, meyhane – мейхане, harat – харам, Torhane – Топхане, Hakan – Хакан, Hasan – Хасан, Hüseyin – Хусейн, Hacıvat – Хаджіват, Hikmet – Хікмет</i> <i>hünkar – гюнкар, Haydar – Гайдар</i> <i>mihallebi – мухаллебі, mugallebi, Heubeliada – Гейбеліада, Хейбелі, Haydarpaşa – Хайдарпаша, Гайдарпаша, Harbiye – Харбіе, Гарбіе</i> <i>Hipodrom – Інодром</i>

ğ	-г-	<p><i>yoğurt – йогурт, bağlata – баглама, Beyoğlu – Бейоглу, Bayramoğlu – Байрамоглу, Torağası – Торагаджи</i></p> <p><i>/dağ/ hecesinin yer aldığı kelimelerde: Alemdağ – гора Алемдаг, Uludağ – Улудаг</i></p> <p><i>Türk soyadlarının pek çoğu, sonda –oğul ekiyle bitmektedir ki bunu Ukraynaca çeviride -огул olarak verebiliriz: Kaptan oğul– Каптаногоул</i></p>
	Düşmektedir	<p><i>Valikonağı Caddesi – Валіконагу (Валіконаї), Boğazkesen Cadessi – проспект Боазкесен</i></p>

İncelenen materyaller göstermektedir ki, en büyük sorun, Ukrayna dilinde bulunmayan seslerden kaynaklanmaktadır. Çevirmenler, bu sesleri Ukraynacadaki en yakın seslerle yansıtmaya çalışmaktadır. Ne var ki, bu konuda tek bir yaklaşımın olmaması, istenmeyen şekilde ortaya çeşitliliğin çıkmasına neden olmaktadır.

Türkçe kelimelerdeki yumuşak veya sert [l] ünsüzlerin Ukraynacaya aktarılmasında çevirmenler, orijinal dilin sözlü geleneğine yönelmektedir: [l] – [л´]: *salça –сальча, gülbeşeker – гюльбешекер, ilçe – ильче, mülkiye – мюлькіе, İstiklal Caddesi – Істікляль проспект, Alptekin – Альптекін, Cemil – Джеміль, Halil – Халіль, Kamil – Каміль, Kemal – Кемаль, Abdülkerim – Абдюлькерім, Belkis – Белькис, Gültisal – Гюльмісаль, Sibel – Сібель, Aüşegül – Айшегюль. Benzer bir durum, t ünsüzü için de geçerlidir: t – [т´], [т]: *Fatma – Фатьма.**

Kelimenin bileşenindeki değişiklikler, büyük ölçüde, sert sessizleri yumuşak sessizlerin takip etmesiyle ilgilidir (bu durumun, Ukraynacanın kendine özgü bir kişiselleştirme özelliği olduğunu varsayabiliriz: yumuşak sessizlerin kelimenin sonunda titreşimleşmesi söz konusudur):

р	Б	<p><i>pastırma – бастурма, kebab – кебаб, cürpe – джунпе (джубба, джуббе), mihrap – міхраб, imam hatip – имам-хатіб, Şahap – Шахаб, Reser – Реджеб</i></p>
т	Д	<p><i>Ahmet – Ахмед, Mehmet – Мехмед, Мехмет, Nizamettin – Нізамеддін</i></p>

Kimi zaman, kelimenin fonetik bileşeninde değişiklikler gözlemlenmektedir. Bu, büyük ölçüde, kelime haznesinin pasif bileşenidir (bu kelimelerin Türkçeye büyük ölçüde Arapça ve

Farsçadan geçmiş kelimeler olduğunu farz edebileceğimiz için, bunlar muhtemelen, ilk kaynak dilinin özelliklerini koruyor olabilirler):

Kişilerin yürüttükleri faaliyete göre adlandırılmasında sona –e- harfinin eklenmesi	<i>tuallim</i> – муалліме, <i>tuavin</i> – муавіне
Kişilerin yürüttükleri faaliyete göre adlandırılmasında sona –й- harfinin eklenmesi	<i>sipahi</i> – сипахій, <i>kadı</i> – кадіій müftü – муфтіій
Seslilerin bileşeninde değişiklikler: e-я, і-и, ı-у, о-у, е-а, і-е, u-а, а-и	<i>yeniçeri</i> – яничари, <i>vakıf</i> – вакуф, <i>lokum</i> – лукум, <i>fes</i> – феска, <i>çevgen</i> – чевган, <i>ayet</i> – аят, <i>aşüre</i> – ашура, <i>şerbet</i> – шербет, <i>helva</i> – халва, <i>fayton</i> – фаэтон, <i>idadi</i> – ідадіе, <i>hutbe</i> – хутба, <i>rehlivan</i> – борець-пехлеван, <i>ezan</i> – езан (азан), <i>şeriat</i> – шариат, <i>gavur</i> – гяур, <i>Kible</i> – Кибла, <i>Kerbele</i> – Курбела, <i>Mekke</i> – Мекка; <i>Ayasofya</i> – Ая-Софія (Айя-Софія), <i>yalı</i> – ялі, <i>Kız Kulesi</i> – Кизкалеси, <i>Kağıthane</i> – Каятхане, <i>Orta Kapı</i> – Ворота Орти, <i>Kuran</i> – Куран
Seslilerin düşmesi	<i>İstanbul</i> – Стамбул, <i>ulema</i> – улем, <i>darbuka</i> – дарбук, <i>musalla</i> – мусалл
Sona sessizlerin eklenmesi	<i>minare</i> – мінарет

Bu konuda tek bir yaklaşımın olmaması, Türkçe kelimelerin yazımında ortaya farklı yaklaşımların çıkmasına neden olmaktadır: *bostancıbaşı* – бостанджі-баши (бостанджибаши), *kolağası* – кол-агаси (колагаси), *At Meydanı* – Ат-мейдан (Ат-майдан, Ат-мейдани), *Kasım-paşa* – Касим-паша (Касимпаша); Ukrayna dilinde Türkçe yazımdan farklı olarak (birlikte, ayrı olarak, araya tire koyarak, büyük veya küçük harfle yazmak gibi): *hanımefendi* – ханим-ефенді, *beyefendi* – бей-ефенді, *aşçıbaşı* – ашчи-баши, *valide sultan* – валіде-султан, *iç oğlanı* – ічолан, *aş evi* – ашеві, *orta oyunu* – Ортаоюну, *karagöz* – Карагійоз, *Kurban Bayramı* – Курбан-байрам (Курбан Байрам), *Şeker Bayramı* – Шекер-байрам. Türkçedeki “bayramı” ifadesi, Ukraynacaya harfiyen çevrilememektedir. Burada üçüncü kişi iyelik eki düşmekte ve ya tire konularak ya da ayrı olarak yazılmaktadır).

Sesli ve sessiz tekrarı durumu görülmektedir: *Alaaddin* – Алааддін, *Sürt* – Сіірт, *mihallebi* – мухаллебі (мугаллебі, махаллебі), *mutasarrıf* – мутасарриф, *mahalle* – махалле, *tekke* – текке, *muvaakkithane* – муваккітхане, *Çanak kale* – Чанаккале, *Dudullu köyü* – село

Дудулла, Аккавак Sokak – вулиця Аккавак, Yüksekalkaldırım – узвіз Юксекалдирум, Bahattin – Бахамтін, Burhaneddin – Бурханеддін, Hayrullah – Хайруллах, Muzaffer – Музаффер, Nurettin – Нуремтін, Berrin – Беррін, Münevver – Мюневвер, Perran – Перран.

Türk soyadları, belli bir soya ait oluşun simgesi durumundadırlar ve bu nedenle, Türk soyadlarının çoğu zaman Türkçedeki çoğul ekiyle (-lar, -ler) bittiğini görürüz ki bu adlar, Ukraynacaya, Türkçe çoğul eki yerine Ukraynacadaki çoğul eki olan и harfinin eklenmesiyle aktarılır: *Demirbağlar – Демірбаги, Dağdelenler – Дагделени, Karahanlar – Карахани, Halisler – Халиси*. Soyadının ı veya i harfiyle sona ermesi durumundaysa, soyadı değiştirilmez ve sondaki çoğul ekleri eklenmeden Ukraynacaya aktarılır: *Mengerliler – Менгерли, Işıklar – Ішикчи*. Bir çifti içeren nesnelere de, çeviride çoğul olarak iletilir ki bu ikilik, Türkçede olmayan bir durumdur: *çakşır – чакшири, külot – кюлоту*.

Analiz edilen materyalin de gösterdiği üzere, yeniden kodlama, ulusal kültür bileşenlerinin çevirisinde çok sık görülen bir yöntem durumundadır. Yeniden kodlama yöntemiyle gerçeklikler, coğrafi isimler ve kişi isimleri aktarılmaktadır. Öte yandan, Türkçe kelimelerin aktarılmasına ilişkin işlenmiş ve ortaklaşa kabul edilmiş kuralların olmaması nedeniyle, Ukraynacaya yapılan tercümelemlerde, ses bileşenlerinin ve kelime yazılışlarının aktarımında paralel kullanımlar olduğunu gözlemlemekteyiz. Türk ulusal kültür bileşenlerinin çevrilmesi, Türk fonetik sisteminin özelliklerinin korunmasını ve bu sistemin, Ukrayna dilinin en uygun yöntemleriyle yeniden yaratılmasını hedeflemelidir.

2. Ulusal Kültür Bileşenlerinin İçeriğinin Korunması

Bir çevirmenin ulusal kültür bileşenleri Ukraynacadaki “eşanlamlı olguları seçerek muhafaza etmeye çalışırken karşılaştığı temel sorun, bunların seçimi olmaktadır. Zira, bu tür karşılıklar, mutlak değildir. Nitekim tamamıyla aynı kelime, Türk ve Ukraynalı okuyucularda birbirinden farklı çağrışımlara neden olabilir.

Çeviri esnasında özel dikkat sarf edilmesi gereken bir alan, Türklerin dini görüşünün, inancının ve algılayışının kendine özgü yönlerini teşkil eden dini terimlerdir. Bu kelimelerin bir bölümü (cami, minare, ezan vb.), Ukraynalı okuyucu tarafından bilinmektedir; bir kısmı ise, okuyucuya ayrıca açıklamayı gerektirmektedir. Zira, İslamiyet’i Hristiyanlıktan ayıran kendisine has özellikleri vardır ve burada doğrudan doğruya Ukraynacadaki “karşılıkları” kullanmak, Türk dini görüşünün ve hayat tarzının kendine has özelliklerini yansıtamayacağı için, bu olguları Ukraynalı okuyucuya ancak kısmen anlatabilecektir.

Ukraynaca metinlerde, büyük çoğunlukla, Türkçedeki “Allah” kelimesi, Ukraynacaya çevirmeye kalkmadan, olduğu gibi korunmaktadır. Zira, Türk dili, yapısı itibarıyla, son derece dini (İslami) bir karaktere sahiptir. Burada “Allah” kelimesi yerine “Bog” (Ukraynacada “Tanrı”) kelimesini kullanmaya kalkışmak, Hristiyan-Müslüman ve Doğu-Batı dikotomilerini ortadan kaldıracak ve böyle bir durumda metin, İslami niteliğini kaybedecektir. Bunun dışında,

dünyanın çeşitli yerlerindeki Türkî diller de, “Allah” ile “Tanrı” arasına net bir ayırım koymakta ve bunların tam Ukraynaca karşılığını bulmaya çalışmak mümkün olmadığı gibi, gerekli de değildir. Bu durum, özellikle, tamamıyla belli bir dine özgü olan “Allah” kelimesiyle birlikte kullanılan kelime bileşenlerinin çevirisi konusunda geçerlidir.

“Kur’an” kelimesinin yerine “Свята книга” (“Kutsal Kitap”) kelimesini kullanmanın isabetli olduğu şeklindeki görüşe katılmak, mümkün değildir. Zira, “Kutsal Kitap” ifadesi, farklı dinlere mensup olan kişilerde farklı çağrışımlara yol açar: Hristiyanlar için “Kutsal Kitap” Kitab-ı Mukaddes’i ifade ederken, Müslümanlar için Kuran’ı, Museviler içinse Tevrat’ı ifade eder. Aynı şekilde, “cami” kelimesi yerine “храм” (“tapınak”) kelimesini kullanmak da isabetli değildir, zira bunlar, farklı şeyleri ifade etmektedir.

“Cuma”, “Cuma namazı” ve “Cuma akşamı” gibi ifadelerin yer aldığı metinler de, özel dikkat ve özel şekilde açıklamayı gerekli kılmaktadır. Zira haftanın bu günü, Müslümanlar için özel anlam ifade eder; tıpkı pazar gününün Hristiyanlar için özel anlam ifade etmesi gibi.

Türkçe metinlerde sürekli olarak, oruç ve ibadet kavramları yer almaktadır. Çevirmenlerin böyle durumlarda, bu kavramların içeriğini ayrıca açıklamaları gerekir. Zira bu kelimeler, İslamiyet’te ve Hristiyanlıkta, farklı içeriğe sahiptir. Zira Hristiyanlarda oruç, belli yiyecek ve içecek türlerinin kullanımına ilişkin sınırlama getirilmesini öngörür (hayvansal gıdaların, yani balık, yumurta, süt ve süt ürünleri, et gibi ürünlerin ve alkollü içeceklerin, pişmiş tatlı yiyeceklerin, tatlıların, bitkisel yağların tüketilmesi dinen yasaklanmaktadır. Oruç boyunca, sadece birkaç gün balık ve zeytinyağı tüketimine izin verilmekte, aşırı yemek yemek ise yasaklanmaktadır).

Dini renkler konusunun da kendine has özellikleri vardır. Hristiyanlıkta siyah renk Baba Tanrı’yı temsil edebilirken, altın veya sarı renk Oğul Tanrı’yı, lacivert veya mavi renk ise, Kutsal Ruh’u temsil edebilmektedir. Bu nedenle, İslamiyet’te yeşil rengin anlamı, özel dikkat ve özel açıklama gerektirmektedir. Zira, “yeşil” renk teması, Türk edebi metinlerinde son derece sık olarak kullanılmakta ve derin bir sembolik anlam içermektedir.

Benzer şekilde, çevirmenler, Türk kadın başörtüsünü (türban) çevirirken Ukraynaca “хустина” (hustina) olarak çevirmektedir. Oysa bu tür çeviri de, kaynak dildeki durumu yansıtmamaktadır. Zira, böyle bir çeviri, Türk kadınlarında bu örtünün kullanılmasının sadece başı örtmek amacıyla sınırlı olmadığı, bunun asıl olarak dindarlığın, İslami kurallara bağlılığın simgesi olduğu gerçeğini Ukraynalı okuyucuya yansıtamayacaktır. Ukrayna’da “hustka”, kadının sosyal statüsünün bir göstergesi idi. Genç kızlar beyaz veya açık renk, yaşlı kadınlar koyu renk, dullar ise, siyah renk hustka takarlardı. Hustka ayrıca, ailenin varlık düzeyini gösterirdi. Evli kadınların başlarını hustka ile örtmeleri zorunluydu. Kiliseye, başlar hustka ile örtülü olarak gidilirdi.

Türklerin yaşantısıyla ilgili bazı olguların Ukrayna kültüründe karşılığı bulunmamaktadır. Bu nedenle, bunların okuyucuya ayrıca açıklanmaları gerekmektedir. Nitekim Türkiye’de

mavi boncuklar, kötü gözden koruyan nazarlık olarak, son derece popülerdir. Ukrayna'daysa, insanları bu şekilde koruyan tılsımlı eşyalar, sıradan iğneler veya evler için at nalı veya otlar olabilir.

Dini terimlerin dışında, milli yiyecek ve içeceklerin adları da, çevirmenlerin özel dikkat göstermesi gereken konular arasında yer almaktadır. Zira bu konular da, ulusal kültürle doğrudan bağlantılı konulardır ve bunlar, doğası itibariyle, Türklerde ve Ukraynalılarda farklı çağrışımlara neden olmaktadır. Örneğin, Ukrayna mutfağındaki geleneksel çorbalar, blender ile parçalanmamakta, çorbadaki sebzeler bütün olarak çorbanın içinde pişmekte, farklı baharatlar kullanılmamakta ve Türkçede “çorbayı içmek” ifadesinden farklı olarak, “çorbayı yemek” ifadesi kullanılmaktadır. Geleneksel Türk simitlerinin de Ukrayna'da karşılıkları bulunmuyor. Ukrayna'daki bublikler, simitlerde olduğu gibi susamla kaplı değil (kimi zaman afyonla kaplı oluyor) ve ebatları da simit gibi büyük değil. Benzer şekilde, Ukrayna'da yoğurt, Türkiye'deki kadar yaygın şekilde tüketilen bir yiyecek değil ve ana yemekler arasında yer almıyor; Ukrayna'da daha ziyade, meyveli yoğurt türleri biliniyor. Koyun veya inek sütünden elde edilen beyaz peynirler de Ukrayna'dakinden farklı. Ukrayna'da, kahvenin yanında bir bardak su vermek gibi bir adet yok. Çay, büyük fincanlarda veriliyor. Çay içme, akşama dek uzanan bir etkinlik değil. Ukrayna'nın milli içkisi, buğdaydan yapılıyor; Türk rakısı gibi anasondan değil ve Ukrayna içkisinin yanında meze olarak domates turşusu, salatalık turşusu, kara ekmek ve salo (füme domuz eti) yenir. Ukraynalılar sadece sert helvanın tadıyla tanışmıştır. Bu nedenle, “bir tabak helva” veya “birkaç kaşık helva” gibi ifadeler, onlara yabancı gelir. Bir Türk eserinde kahramanın kahvaltı hazırlarken buzdolabından aldığı yiyecekler veya Türk “kahvaltı tabağını” (sıcak simitler, tereyağı, zeytin, sucuk, dilimlenmiş sebzeler, muhtelif peynir türleri, yumurtalar, şokella, reçel, bal, kızarmış patates) ısmarladığında kahvaltı tabağında bulunan yiyecekler Ukraynalı okuyucuyu hayrete sürükleyebilir. Bir Ukraynalının kahvaltısı Türk kahvaltısından farklıdır: Ukrayna kahvaltısında, kaşa “lapa”, omlet, meyveli yoğurt bulunur.

Bütün bunların belli bir yiyecek veya içeceği ısmarlayan hikâye kahramanının sıradan olağan biçimde bir şeyler atıştırmasının ötesinde ulusal bir renk olarak algılanabilmesi, tamamıyla çevirmenin ustalığına bağlıdır. Bundan ötürü, çevirmenler bu yiyecek ve içecekleri belirtirken sıkça “geleneksel”, “Türk” gibi ifadeler eklemektedir. Bu kültürel unsurların aktarılması, farklı şekillerde olabilir: kelimeye eşlik eden açıklamalar eklenebilir, dipnotları eklenebilir.

Türkiye'de yaygın olarak tüketilen, buna karşılık Ukraynalılar tarafından pek fazla tüketilmeyen bazı gıda maddeleri de, çeşitli nedenlerden ötürü (Ukrayna topraklarında yetişmiyor olmaları, ulusal tat ve zevklere hitap etmiyor olmaları), çevirmenin belli bazı açıklamalarını gerekli kılar. Örneğin: kestane kebabı, leblebi, mercimek çorbası, sakatat çorbası, midye dolma, irmik helvası, balık ekmek.

Yeme-içme mekânlarıyla ilgili kelimeler, özel ilgi çekmektedir. Örneğin, erkeklerin vakit geçirdiği (sohbet ettikleri, tavla oynadıkları, çay içtikleri) tipik Türk kahvehaneleri, Ukrayna

kültüründe bulunmayan bir şeydir ve bu nedenle, Ukraynacadaki “кав’ярня” (“kavyarnya” okunur) kelimesi, bunu tam olarak karşılamaz, zira bu kelime, Türk ulusal renginden yoksundur. Aynı durum, “çayhane” kelimesi için de geçerlidir, zira Ukraynacada sadece “kavyarnya” kelimesi (çay ve kahve içilebilen, tatlı yenebilen mekân) bulunmaktadır. Yine Ukraynacadaki “şinok” (eskiden bütün köylerde bulunan ve insanların yemek yiyip içki içtikleri mekân) kelimesi, Ukrayna kültürüne özgüdür ve bu kelime, Türkçedeki “meyhane” kelimesinin karşılığını tam olarak veremez. Ukrayna’da ayrıca, “kasaplar” da mevcut değildir, bu nedenle, “myasna kramnitsya” da bir kişinin açlığını giderdiğinden bahsetmek ve bunu söylerken başka hiçbir açıklama eklemek, Ukraynalı okuyucunun şaşkınlığına neden olabilir.

Ukrayna’da yerde oturma geleneği yoktur. Bu nedenle, Türk kültürünün bir parçası olan “minder”i Ukraynacaya “poduşka” kelimesini kullanarak çevirmek, bu kültürel özelliğin metne yansımaması sonucunu doğuracaktır.

Çevirilerde doğal olarak Türk hitap kelimeleri olan “bey”, “hanım” gibi kelimeler korunmakla birlikte, yine de bazı metinlerde, “bey” ve “hanım” kelimelerinin yerine, bunların Ukraynaca karşılıkları olan “pan”, “pani”, “pannočka” kelimelerinin kullanıldığını görüyoruz. Fakat bu kelimelerin Türkçedeki unvan sıfatları ile birlikte kullanılmaması, metinlerdeki ifadelerin eksik kalmasına neden olur, zira bu Türkçe kelimeler, bir dilsel-kültürel alanın simgesi durumundadır.

Türkçe ve Ukraynacada küçültme ve şefkat ifadelerindeki farklılıklar, çeviri konusunda da bazı güçlükler neden olmakta ve bu ifadeler, gerektiği şekilde çevrilememektedir. Örneğin, “Kuzum”, “çiçeğim”, “canım”, “meleşim”, “cici”, “yavrum”, “gözüm”, “yavrucuğum” gibi ifadeler, Ukraynacaya tam olarak çevrilememekte ve çevirmenler, Ukraynacada benzer anlamlar taşıyan ve Ukraynalı okuyucunun anlayabileceği “мила” (mıla), “дорoga” (doroga), “люба” (lyuba) gibi ifadeleri kullanmaktadır.

Doğrudan doğruya bir kültürün ayırt edici özelliği olan muhtelif ifade kalıpları (Günaydın (Ukraynacaya “aydınlık sabahlar” olarak değil, “iyi sabah” olarak çevrilmektedir), “Gözlerinden öptüler” (Ukraynacaya “öptüler” ifadesiyle çevrilmektedir), “vallahı” (Ukraynacaya “şeref sözü” şeklinde bir ifadeyle çevrilmektedir) ve benzeri ifadeler), çeviride, Ukraynalı okuyucunun bildiği Ukraynaca ifade kalıpları kullanılarak çevrilmektedir.

Ukrayna dil pratiğinde tanımadık kişilere aile üyelerine yönelik hitap şekilleriyle (kardeş, kız kardeş, teyze, amca) hitap etmek, eski zamanlarda var olan bir geleneği ve bu gelenek, günümüzde sadece, herkesin birbirini tanıdığı köylerde kalmıştır. Bu nedenle, Türkçedeki bu ifadelerin Ukraynacaya aynen çevrilip kullanılması, Ukraynalılarda, sadece akrabalık ilişkilerini çağrıştıracaktır.

Sonuç

Ulusal kültür bileşenleri, yabancı dile ve yabancı kültüre ait bir metnin önemli bir bileşeni, ulusal kimliğin, yerelliğin ve zamansallığın göstergesidir ve çevirmenin yüksek düzeyde kültürel yeterliliğini, iki kültüre de adapte olmuş olmasını, aktarmaya yönelik klasik ve standart yaklaşımlar geliştirmesini, yeni araç ve yöntemler konusunda arayışı gerektirir ki bu özellikler, metnin çevrilmesinde karşılaşılan dilsel ve kültürel engellerin aşılmasını sağlar.

Dil dışı bilgiler, ulusal özelliklerin ortaya konması bakımından önemli ve gereklidir ve farklı biçimlerde ortaya konabilir. Ulusal kültür bileşenlerinin korunmasının en iyi yolu, transliterasyondur (dilsel özelliklerin biçimsel olarak muhafaza edilmesi) ve bunun sürekli olarak, Türk yaşantısına ilişkin unsurları yansıtabilmek üzere okuyucuya gerekli açıklamalarla birlikte yer alması gerekir. Türkçe kelimelerin Ukraynaca karşılıklarının kullanılması her zaman doğru olmayabilir, çünkü bu Ukraynaca karşılıklar, bütün özellikleri karşılamamakta (genellikle Ukraynacada benzer bir karşılık bulmak yerine, kelimenin açıklamayla birlikte aynen verilmesi söz konusu olmaktadır), Ukraynalı okuyucunun zihninde farklı çağrışımlara neden olmakta, kültürel alanda değişikliğe neden olmaktadır. Bu nedenle, çeviride sadece uygun bir kelimenin bulunması değil, gerekli açıklamalar, yorumlar ve metin altı ve metin sonu dipnotlarının konması da büyük önem taşımaktadır.

Çeviri teorisyenleri ile uygulayıcılarının önünde kolay olmayan bir vazife bulunmakta: O da Türk metinlerinin çevirisinde Türk dünya görüşünün, dininin, kültürünün, hayat tarzının özelliklerini koruyup aktarabilme amacı doğrultusunda bu çevirilerin başlıca kurallarının belirlenmesidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Yang, Wenfen, "Brief Study on Domestication and Foreignization in Translation", *Journal of Language Teaching and Research*, 2010, January, No. 1, Vol. 1, p. 77-80.
- Dermendzhi, Omer, *Do pytannya transliteratsiyi vlasnykh nazv ta imen u praktytsi turets'ko-ukrayins'koho perekladu*, Skhidni movy ta literatury, 2009, No 15, s. 9-12.
- Gile, Daniel, *Basic concepts and models for interpreter and translator training*, Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins Pub. Co, 2009, xv, 283 p.
- Üçgül, Sevinç, "Dilde ve Metinde Ulusal Kültür Bileşenleri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, Summer 2013, p. 125-133.
- Venuti, Lawrence, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, London and New York: Routledge, 1995, 353 p.
- Venuti, Lawrence, *The translator's invisibility: a history of translation*, London and New York: Routledge, 1994, 319 p.
- Venuti, Lawrence, "Strategies of Translation", *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London and New York 2001, p. 240-244.

